

TÜRKEN İL'İ VE BOYLARI

Dr. Mehmet Saray

Bugün Hazer-Ötesi Türkmenleri olarak bilinen Türk boyları, Amu-Derya'dan Hazer Denize, Üst-Yurt ve Aral Denizin'den Horasan ve Herat'a kadar uzanan, adına *Türkmenistan* denen ve yaklaşık olarak 500,000 km²'lik bir sahada yaşarlar. 1870'lerde *Türkmen İli*'nin nüfusu, bir milyonun üstünde (1,150,000 civarında) idi. Kaynakların ve XIX. asır seyyahlarının verdikleri bilgilere göre, Türkmen İli (halk veya ulus'u), boy (taife - Osmanlılarda kabîle)'ler hâlinde yaşıyorlardı. Her Türkmen boy'u büyüklüğüne göre, önce ana kollara (1) sonra urug (tire-Osmanlılarda aşiret)'lara (2) ve urug'lar da oba (aul-oymak)'lara ayrılıyordu (3). Türkmen İli'nin belli başlı boyları, şunlar idi: I- Ali-Eli, II-Ata, III-Çavdar (Çavundur), IV- Emrali (Imrali), V- Ersari (Er-Sarı), VI-Göklen, VII-Sakar (Kara), VIII- Salur (Salor), IX- Sarık, X- Teke, XI- Yamut,

Yukarıda zikredilen Türkmen boylarının ayrıldıkları kollar, uruglar ile oba'lar ve onların nüfusları ile yaşadıkları bölgeler, şöyle idi:

I- Ali-Eli Türkmenleri: Bu Türkmen boyu, umumiyetle kuzey Afganistan sınırları içinde kalan Andhoy bölgesinde yaşıyordu. Çok az bir kısmı da, İran sı-

1- M. Ergin *Dede Korkut Kitabı*, Ankara, 1958, I, s. 144.

2- A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1968, s. 614-616'da oba, s. 630-631'de oğuş, s. 631-633'de urug, s. 633-634'de boy için geniş bilgi bulunabilir.

3- Türk cemiyetlerinin sosyal yapısı muhtelif müellifler tarafından şöyle tasnif edilmiştir: *Ulus*= Kabîle ittifakı, *İl*=halk, - kavim, *Ulus*+Kabîle ittifakı, *İl*=halk - kavim, *Oymak*=Kabîle, *Boy*= Kabîle kuruluşundan önceki birlik, *Urug*= Âile, Bk. W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, 1893, *Ulus* maddesi altında; *İl* veya *Ulus*=Halk - Kavim, *Urug*= Taife *Tire* = Dal - âile, bk. Gy. Nemeth, *A Honfoglalo Magyarsag Kialakulasa*, Budapest, 1930, s. 8-10; *İl* (şehir)= La cite, *Uz* (aşiret)= La tribu, *Boy* (kabîle)= La phratrie, *Sop*= Les gens, *Soy*= La parentele, *Pederî âile*= La famille paternelle, *İzdivacı* âile famille conjugale, bk. Z. Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1341 (1924), s. 147; *İl* (el, devlet), *Ok'lar* (Oğuz), *Ok*, *Oymak*, *Soy* (oğuş veya urug), *Âile*, bk. S.M. Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul, 1947, s. 240; *El* (İl)= (Oğuz eli, Türkmen eli v.b), *Boy*, *Oba*, *Âile*, (soy?) bk. F. let, *Bodun*=Boylar birliği, *Ok*=Kabîle (bir siyasi teşkilâta bağlı), *Bod*=Boy - Kabîle, *Urug*=Soy (âile?) *Oğuş*= Âile, bk. İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1977, s. 200; Türkmenlerde *Boy*, *Tâife*, *Urug* (veya oba), *Tire*, *bir- ata* için bk. G. Karpov-V. Arbekov, *Salyry (Salory)*, *Turkmenovedenie*, Nos. 6-7, Aşkabad, 1930, s. 27 ve G. Jarring, *On The distribution of Turk tribes in Afganistan*, Leipzig, 1939, s. 41.

nırları içinde Deregez ile Kuçan havalisinde yerleşmiş bulunuyorlardı. Yabancı hâkimiyeti altına düştükleri için Ali-Eli boyunun, Türkmen tarihinin önemli olaylarında hiç rolleri olmamıştır. Belki bu sebepten araştırmacıların dikkatlerini çekmemiş olacaklar ki, bugün haklarında çok az bilgiye sahibiz(4). Muasır kaynakların ve seyyahların verdikleri bilgilere göre Ali-Eli'ler, 30,000 âile (her âilenin ortalama 5 kişiden meydana geleceği hesaplanıp, hepsi 150,000 kişi) idiler ve Afganistan Emirliğine bağlı bulunuyorlardı (5). Ali-Eli'lerin hangi Oğuz boyundan geldikleri bilinmemektedir.

II- Ata-Türkmenleri: Bu küçük Türkmen boyu, Hive ile İgdi kuyuları arasındaki yarı step yarı çöl bir bölgede göçebe olarak yaşıyorlardı. Kaynaklara göre Ata boyu, 3000 âile (15,000 kişi) idi (6). Ata Türkmenleri 4 urug'a ayrılıyorlardı: 1- *Nur-Ata*, 2- *Gusl-Ata*, 3- *Omar-Ata*, 4- *Oymak-Ata* (7). Rus istilasından önce, zaman zaman Hive'ye bağlı ve fakat genellikle müstakil bir hayat sürdürmüş olan Ata-Türkmenlerinin, Ali-Eli'ler gibi, hangi Oğuz boyundan geldikleri bilinmemektedir.

III- Çavdar (Çavuldur) Türkmenleri: Mangışlak ile Hive arasındaki bölgede yaşayan ve eski Oğuz boylarından *Çavuldur*'un (8) bir devamı olan Çavdar Türkmenlerinin sayısı 10,000 âile (50,000 kişi) civarında idi (9). Rus istilâsına kadar

4- Jarring, s. 49-40.

5- Seyyahların Ali-Eli'lerin sayısı hakkında verdikleri bilgiler şöyledir: A. Vambery, *Travels in Central Asia*, London, 1864, s. 303-309'da, 3,000 âile; N.N. Murav'ev, *Murav'ev's Journey to Khiva through the Turcoman country*, 1819-1820, İng. ter., Calcutta, 1871 s.99'da 80,000 âile; Ali Suavi, *Hive*, Paris, 1290 H. (1873) s. 45'de 80,000 âile; A.N. Kuropatkin, *Turcomania and Turcomans (From the Russian Military Journal, Nos. and 10 of 1879)* İng. ter. R. Michell s. 13'de 58,000 âile.

6- N.I. Grodekov, *Voına v Turkmenii*, Petersburg, 1883-84, I, s. 26'da Ata-Türkmenlerini 9,000 âile; Murav'ev s. 99'da 1,000 âile; A. Burnes, *Travels into Bokhara*, London, 1834, III s. 213'de 1,000 âile; G. Karpov, *Rodoslovnaia Turkmen, Turkmenovedenie*, No. 12, Aşkabad, 1928, s. 29'da

7- Murav'ev, s. 99.

8- O. Tumanovich, *Turkmenistan i Turkmen. Materiali k uzucheniiu i etnografii*, Aşkabad, 1926, s. 85; A. Karryev-A.N. Nasonov-V. G. Moshkova - A. Yu. Yakubovskiy, *Ocherki iz istorii Turkmenskogo naroda i Turkmenistana v VIII-XIX vv.*, Aşkabad, 1954, s. 132; Jarring, s. 38.

9- Seyyahların Çavdar'lar hakkında verdikleri bilgiler ise, şöyle idi: Murav'ev, s. 99'da 8,000 âile; Burnes, III, s. 213'de 6,000 âile; Vambery, s. 303'de 12,000 âile; Ali Suavi, s. 44'de 8,000 âile; Kuropatkin, s. 13'de 12,000 âile; J. Abbott, *Narrative of a journey from Herat to Khive, Moscow, and St. Petersburg during the late Russian invasion of Khiva; with some account of the Court of Khiva and Kingdom of Khaurizm*, London, 1856, s. 176'da 12,000 âile; G.C. Napier, *Collection of Journals and Reports received from Capt. the Hon. G.C. Napier, on Special Duty in Persia*, 1874, London, 1876, s. 322'de 6,000 âile; Layard, 15,000 âile (Etrek bölgesinden üç Yamut Türkmen lideri Mekke'ye Hacca giderken uğradıkları İstanbul'da, İngiliz elçisi Layard'a Türkmenlerin 1878 ve 1879 yıllarındaki durumları hakkında tafsilâtlı rapor verirler. *Layard to Salisbury, No. 74, January 15 1880, F.O. 65/1097*; Grodekov, I, s. 25'de 17,000 âile; Karpov, *Rodoslovnaia...* s. 29'da 6,000 âile; Y.E. Bregel, *Khoremskie Turkmeny v XIX veke, Akademiia Nauk SSSR, Institut Narodov, Azii*, Moscow, 1961, s. 40'da 8,500 aile (ortalama).

Hive'ye bağlı olarak yaşayan Çavdar'lar, yaşadıkları bölge dolayısıyla, Ruslarla ilk temasa gelen Türkmen boylarından biri olmuştur. Çavdar boyu, 7 urug'a ayrılıyordu: 1- *Çavdar*, 2- *İğdir*, 3- *Abdal*, 4- *Buruncuk*, 5- *Bazacı* (Bezeci?), 6- *Esenlü*, 7- *Şeyh* (10).

IV- Emrali (İmrali) Türkmenleri. Hive yakınlarında Amu-Derya'nın doğusunda yaşayan bu Türkmen boyu, eski Oğuz boylarından *Eymür*'ün bir devamı olup, kaynaklara göre 5,000 âile (25,000 kişi) idi (11). İmrali boyunun ayrıldığı kollar hakkında kaynaklar, maalesef, fazla bilgi vermemektedirler (12). Hive Hanlığına bağlı olarak yaşayan İmrali Türkmenleri, bu hanlığın 1873'de Rus işgaline uğraması üzerine, Hive kanaliyle Ruslara vergi ödemeye mecbur tutulmuşlardır.

V- Ersarı (Er-Sarı) Türkmenleri: Oğuz boylarından *Yazır*'ın devamı olan ve Türkmenler arasında en kalabalık boylardan biri olarak tanınan Ersarı'lar, Amu-Derya'nın sol cenahında Buhara'dan Afganistan'ın Belh bölgesine kadar uzanan sahada yaşıyorlardı. Kaynaklara ve seyyahların verdikleri bilgilere göre Ersarı'lar, 50,000 âile (250,000 kişi) idiler (13). Ersarı boyu 5 urug'a ayrılıyordu: 1- *Ulu-Tepe* (veya uluq), 2- *Güneş*, 3- *Alaca*, 4- *Bek-Aul*, 5- *Kara-Aul* (14). Buhara'ya bağlı ve çoğunluğu ziraatle uğraşan bu Türkmen boyu, Afganistan ile Buhara Emirlikleri arasındaki siyasi münasebetlerde büyük rol oynamışlardır. Rusların Türkistan'ı istilalarından sonra (Afganistan sınırları içinde kalanlar hariç), Ersarı'lar Buhara kanaliyle Ruslara vergi ödemeye mecbur tutulmuşlardır.

VI- Göklen Türkmenleri: *Kayı*, *Bayındır*, *Dodurga* ve *Çepni* gibi eski Oğuz boyları kalıntılarının meydana getirdikleri söylenen (15) Göklen Türkmenleri, Kopet- Dağı ile Elburz dağ silsilesi arasında kuzey Horasan'ın en güzel yerlerinden biri olan Gürgen vadisinde yaşıyorlardı. Fakat, devamlı İran baskısı Göklen'lere bu güzel

10- Vambery, s. 303; Murav'ev, s. 99; Tumanovich, s. 85; M.N. Galkin, *Etnograficheskie i istoricheskie materialı po Srednei Azii Orenburgskomu Kraiu*, Petersburg, 1868, s. 6; *Istoria Turkmenskoi SSR*, Aşkabad, 1957, I, Kniga, 2, s. 12; A.N. Aristov, *Zametki ob etnicheskom sostave Turkskikh plemen i narodurostei i svedeniia ob ikh chislennosti*, *Imp. Rus. Geog. Obshestva*, Vypusk III i IV, Petersburg, 1896, S. 414.

11- Murav'ev, s. 99'da 3,000 âile; Kuropatkin, s. 12'de 3,000 âile; Layard, 8,000 âile; Grodekov, I, s. 26'da 10,000 âile.

12- Eymür boyu, 10 ana kola ayrılmasına rağmen (Bk. F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 2. baskı, Ankara, 1970, s. 346) onların bir devamı olan İmrali'lerin kendi aralarında kollara ayrıldığı, çağdaş kaynaklar zikretmiyorlar.

13- Ersarı'ların nüfusunu, Burnes, III, s. 213'de 40,000 âile; Murav'ev, s. 99'da 100,000 âile; Vambery, s. 309'da 50,000 âile; Ali Suavi, s. 45'de 100,000 âile; Kuropatkin, s. 13'de 66,000 âile; N. Petrusevitch, *The Turcomans*, İng. terc., 1880, s. 4'de 30,000 âile, F.O. 65/1132, London, olarak veriyorlar.

14- Tumanovich, s. 86; Galkin, s. 11; Petrusevitch, s. 4; Jarring, s. 39.

15- Tumanovich, s. 85; Karryev-Nasonov-Moskhova - Yakubovskiy, s. 132.

vâdide huzurlu bir yaşama imkânı vermemiştir. XVIII. asrın son çeyreği ile bilhassa XIX. asrın başlarında, bu İran baskısına Hive baskısı da eklenince, Göklen'ler oldukça yıpranıp, zayıf düşmüşlerdir (16). Nihayet bu baskılara dayanamayan Göklen'ler 1840'ların ilk yarısında, İran hâkimiyetini kabul etmek mecburiyetinde kalmışlar; bu yüzden de, XIX. asrın ikinci yarısında başlayan Türkmenlerin istiklâl mücadelelerinde, fazla bir rol oynayamamışlardır. Kaynaklara ve seyyahların verdikleri bilgilere göre Göklen'ler 12,000 âile (60,000 kişi) idiler (17). En medenî Türkmen boylarından biri olarak kabul edilen ve tamamıyla toprağa yerleşik bir hayat süren (18) Göklen'ler, 10 urug'a ayrılıyorlardı. Her urug'da, kendi arasında oba'lara ayrılıyordu:

- 1- *Yengeh*: Koçsüt, Mødçimen, Kötü, Dizeğri, Sarıca, Ekiz (6 oba).
- 2- *Çakır*: Gökdiç, Alamet, Toraman, Corta, Karavul, Köse, Balkara, Baynal (8 oba;).
- 3- *Beğdili*: Pang, Aman-Hoca, Boran, Karaşimal (4 oba)
- 4- *Kırık*: Giyinlik, Süfyan, Dehene, Kara-kuzu, Çeke, Gökçe, Kabazakul, Öngüt, Köngör (9 oba).
- 5- *Kayı*: Cankurbanlı, Kızıl, Erkekli, Akıncık, Dikenci, Bokhoca, Temek, Karnas, Darı (9 oba).
- 6- *Ay-Derviş*: Kocamaz, Otçu, Dehle, Kancık, Garip-Ali Han, Arab, Acem (7 oba).
- 7- *Bayındır*: Kalaycı, Körük, Yapağı, Töreng, Yasaklık, Yadcı, Keser (7 oba).
- 8- *Gerkes*: Köse, Mollalar, Ata-Niyaz, Böre, Mehrem (5 oba).
- 9- *Karabalkan*: Çotur, Kapan, Hacıbeğ, Sığırsağı, Baş-ey (5 oba).
- 10- *Sengeri*: Karaçor, Akçor, Kuşçu, Kar, Şeyh-beği (19) (5 oba).

16- J. B. Fraser, *Narrative of a Journey into Khorosan in 1821 and 1822*, London, 1825 S. 260
H. H. Howorth, *History of the Mongols*, London, 1880, Part II, Division; 2, s. 922.

17- B.C.A. De Bode, "On the Yamud and Göklen tribes of Turkomania", *Journal of Ethnological Society*, London, 1848, s. 66'da 12,000 âile; Murav'ev, s. 99'da 40,000 âile; Fraser s. 260'da 10,000 âile; Burnes, III, s. 213'de 9,000 âile; Vambery, s. 309'da 12,000 âile; Galkin, s. 16'da 4,000 âile; V. Baker, *Clouds in the East*, London, 1876, s. 211'de 12,000 âile; J. P. Ferrier, *Caravan Journeys and Wonderings in Persia, Turkistan and Beloochistan, with Historical Notes of the countries lying between Russia and India*, İng. terc., Lonron. 1856, s. 89'da 12,000 âile; I. T. Balaramberg, *Statisticheskoe renie Persii, sostavlennoe I.F. Blarambergom v 1841 godu*, Peterburg, 1853, s. 321 de 9,000 âile; olarak Göklen nüfusunu verirler.

18- Vambery, s. 306; Burnes, III, s. 92-94; Petrusevitch, s. 7.

19- Galkin, s. 7; Vambery, s. 306; De Bode, s. 66; Napier, s. 330; Petrusevitch, s. 6; Burnes, III, s. 214; Tumanovich, s. 85; *Thomson to Derby, Tehran*, No. 9, 27 April 1876, *Secret Home Correspondance* 3/107, India Office, London.

VII- Kara (Sakar) Türkmenleri: Eski Oğuz boylarından *Kare-Evlü'nün* bir devamı olduğu söylenen (20) ve Merv ile Andhoy arasında yarı step yarı çöl bir sahada su kuyuları etrafında tamamiyle göçebe bir hayat yaşayan Kara Türkmenleri, kaynaklara göre, 2,000 aile (10,000 kişi) idiler (21). Bu küçük Türkmen boyunun kaç kola ayrıldığı, kaynaklarda maalesef belirtilmiyor.

VIII- Salur (Salor) Türkmenleri: *Salur-Ogurçık* ahfâdından gelen Salur'lar, varlıklarını devam ettiren en eski Türkmen boylarından biridir. Türkmenlerin (Oğuzların) Selçuklular önderliğinde Orta Asya'yı terk etmelerinden sonra, geride kalan ana Türkmen boylarından biriydiler. Bazı Türkmen boylarının da, bunlardan meydana geldiği iddia edilmiştir (22). Selçuklu önderliğindeki göçten sonra Orta Asya da vukubulan istilâlar devrinde Salur'lar, çok yıpranmışlardır. Rus istilâsından önce Salur'lar, Murgab nehri ile Serahs arasındaki bölgede yaşıyorlardı. Çağdaş kaynaklara göre, Salur boyu, 6.000 aile (30,000 kişi) idi (23). Salur'lar üç ana urug'a urug'lar da oba'lara ayrılıyorlardı:

1- *Yalavaç:* Yaz, Tizi, Kurt, Bek-Sakar, Ordu-Hoca, Kese, Yusuf, Kerim-Ağa (8 oba).

2- *Karaman:* Alan, Odçluk ,Ogurçuklu, Koşu-Büke, Adçıgam (5 oba); Halil-Çulum, Görcikli, Beğ-Bölegi (3 oba);

3- *Ana-Böleği (Kiçil-Ağa):* Yadçı, Buhara, Timur, Bokaş, Yakub, Sayat (Seyit?) Arslan, Bekeşli-Töre (24) (8 oba).

IX- Sarık Türkmenleri: Salur'lar gibi, *Salur-Ogurçık* soyundan geldiği söylenen (25) ve çok eski bir Türkmen boyu olan Sarık'lar, Pencdeh bölgesinde, Murgab nehri kıyılarında yaşıyorlardı. Salur'larda olduğu gibi, aynı sebeplerden, onlar da çok yıpranarak kuvvetten düşmüşler idi. Kaynaklara göre, Rus istilâsından önce

20- Karryev - Nasonov - Moshkova - Yakubovskiy, s. 132.

21- Sakar (Kara)'lar, Murav'ev, s. 99'da 20.000 aile; Burnes, III, s. 213'de 2.000 aile; Ali Suavi, s. 45'de 20.000 aile; Vambery, s. 309'da 1,500 aile; Kuropatkin, s. 13'de 2.100 aile; Karpov,-' Rodoslovnaia..., s. 29'da 2.000 aile; olarak veriyorlar.

22- Ebû'l-Gazi, *Şecere-i Terakime*, Yay. A.N. Kononov, Moscow-Leningrad, 1958, s. 69-72.

23- Salur nüfusu, Burnes, III, s. 213'de 20.000 aile; Murav'ev, s. 99'da 4.000 aile; Blaramberg, s. 321'de 2.000 aile; Vambery, s. 309'da 8,000 aile; Ali Suavi, s. 44'de 4.000 ile; Napier s. 233'de 4.000 aile; Kuropatkin, s. 13'de 6.000 aile; Petrusevitch, s. 17'de 6.000 aile Aristov, s. 413'de 4.000 aile olarak veriliyor.

24- Tumanovich, s. 83; Vambery, s. 304; Karpov, s. 30; *Thomson to Derby, No. 176, November, 20, 1877, Political and Secret Memoranda 9/132, India Office;* V.V. Rusinov, *Biblioteka "Prosveshenie", Trudy Turkestanskago statistiko-ekonomicheskago obshestva Vypusk, I. Vodozemel, nia otnosheniia i obshina u Turkmen*, Taşkent, 1918, s. 49,

25- Tumanovich, s. 83.

Sarık'lar, 10,000 âile (50,000 kişi) civarında bulunuyorlardı (26). Sarık'lar önce iki ana urug'a ve bu urug'lar da oba'lara ve oba'cıklara ayrılıyorlardı:

A- Ali-Şah:

- 1- *Alniş*: Ayıcı-Bet-Ekmek, Alniş,
- 2- *Hoca-Nazar*: Cantay, Çıkbazan, Semelek, Şirkiyas,
- 3- *Usta*: İniş, Ustalık,
- 4- *Alınag*.

B- Pulot-Şah:

- 1- *Horasanlı*: Bedeng, Hocâli, Kızıl, Hüseyinâli,
- 2- *Bayraç*: Kanlıbaş, Gulça, Sudcan, Erki-Guram, Bir-Aş,
- 3- *Sohti*: Kurt, Kadir, Mametay, Erden, Çemçe, Dede-Kuli,
- 4- *Alaca*: Koçak, Ögensiz, Sızad, Bogadça, Hüseyin-Kara,
- 5- *Herzegi*: Yerki, Cânişek, Kurama, Yatan, Yapağı (27) (Yabaku ?).

X- Teke Türkmenleri: Bütün Türkmen boyları içinde en kalabalığı ve en kuvvetlisi, Teke Türkmenleri idi. Onların kuvvet ve kudretleri, nüfuzları yalnız Türkmen boyları arasında değil, komşu memleketlerde dahi hissediliyordu. Kendi adlarının manâsında olduğu gibi (28), gelişen Teke kuvveti onları Türkmen boylarının liderliğine kadar yükseltti. Genellikle onlar Akal ve Merv vâdilerinde yaşamalarına rağmen Hive'den Herat'a ve Horasan'dan Çarcoy'a kadar olan sahayı kontrolleri altında bulunduruyorlardı (29). Bir zamanlar nüfusun büyük bir kısmı Akal'da yaşarken 1830'larda Murgab nehri üzerinde büyük bir bend (baraj)'ın inşasından sonra Merv vâdisine yerleşenlerin sayısı gittikçe artmış ve hattâ Akal'dan daha da kalabalık hale gelmiştir.

Salur-Kazan (Salur-Ogurcık) ahfadından geldiği (30), Avşar ve Bügdüz boylarının kolları olduğu (31) söylenen Teke Türkmenleri kaynaklara göre 60,000

26- *Sarık*'ların nüfusu, Murav'ev, s. 99'da 20,000 âile; Burnes, III, s. 213'ue 20,000 âile; Blaramberg, s. 321'de 30,000 âile; Vambery, s. 305'de 10,000 âile; A. Suavi, s. 45'de 30,000 âile; Kuropatkin, s. 13'de 10,000 âile; Napier, s. 22'de 10,000 âile; Karpov, s. 29'da 20,000 âile; Petrussevitich, s. 16'da 13,000 âile; olarak veriliyor.

27- Tumanovich, s. 83; Galkin, . 11; Karpov, s. 30; Vambery, s. 305; Jarring, s. 37-43; Rusinov, s. 49; Thomson to Derby... *Political and Secret Memoranda 9/132, India Ofiice*.

28- *Teke*, koyun sürüsünü yeden, ona önderlik yapan usta erkek keçinin adıdır.

29- Grodekov, I, s. 33; Aristov, s. 415; Tumanovich, s. 84.

30- Tumanovich, S. - 83-84; Rusinov, s. 47.

31- Karryev - Nasonov - Moshkova - Yakubovskiy, s. 132.

aile (300.000 kişi) idiler(32). Rus istilasından önce bunların 35,000 âilesi Merv bölgesinde, 25,000 âilesi de Akal bölgesinde yaşıyorlardı. Diğer Türkmen boylarında olduğu gibi Teke Türkmenleri de önce kollara, kollar urug'lara urug'lar oba'lara, oba'lar da obacıklara ayrılıyorlardı. Toktamış ve Otamış (Ötemiş) Teke'lerin ana kollarını teşkil ediyorlardı. Bu iki kol řu urug'lara, oba'lara ve obacıklara ayrılıyorlardı:

A- Toktamış:

I- Bek:

a- Kongur:

- 1- *Kara Kongur*: Arık-Kor, Kurt, Gök-yapag;
- 2- *Ak-Kongur*: Arık, Beda, Yozgu;

b- Gökçe:

- 1- *Yarı-Gökçe*: Kutı, Taymaz, Çamuluk;
- 2- *Kara-Gökçe*: Boksul, Süyüncek, Tarlan,
- 3- *Koybaş*: Bekliyar, Dâşliyar, Uzunliyar;
- 4- *Tangrı-Eddin*: Çarşak, Goturlıyar, Dâli, Kel, Polotkel;

c- Aman Şah:

- 1- *Koşı-Yalım*,
- 2- *Ağır-Baş*,
- 3- *Koyku-Zereng*,
- 4- *İğri-Şih*,
- 5- *Bayatlı-Çil Çakan*,
- 6- *Kedçe*: Oglan, Ovlath, Yalğan, Çikiryar;

II- Vekil: (Kara-Vekil, Ak-Vekil):

a- Bugrı:

- 1- *Söft*,
- 2- *Erkek*,
- 3- *Deli*: Tanglı, Canglı,
- 4- *Çal*,
- 5- *Oraz-Mamed*,
- 6- *Dev*,
- 7- *Tuman*,
- 8- *Köse-Ahmed*

b- Kahşal:

- 1- *Bahşi*: Ağın-Bahşi, Bibi-Kör, Kalpak,
- 2- *Bay-Geldi*: Bay-Geldi, Kutaş,
- 2- *Argan*: Çapatlı, Şaglı,
- 4- *Doğ-Çağa*,
- 5- *Kohşal-Bek*,
- 6- *Kurdumek*,
- 7- *Balhan-Kulu*;

32- *Teke Türkmenleri'ni*, Murav'ev, s. 99'da 50,000 âile; Vambery, s. 305'de 60,000 âile; Burnes, III, s. 2153'de 40,000 âile; Fraser, s. 259'da 40,000 âile; Blaramberg, s. 321'de 35,000 âile; Ferrier, s. 88'de 35,000 âile; Baker, s. 211'de 60,000 âile; Napier, s. 161'de s. 'de 65,000 âile; Kuropatkin, s. 13'de 60,000 âile; Galkin, s. 16'da 50,000 âile; Petrusevitch, s. 11-14'de 78,000 âile; Thomson, 49,000 âile; (bk. *Political and Secret Memoranda 3/207, Home Correspondence, 1876, India Office*); C. Marvin, *Merv. the Queen of the World*, London, 1881, s. 91'de 80,000 âile olarak verirler.

c- Kancık:

- 1- Çarıklı,
- 2- Gül,
- 3- Kuramavadcık,
- 4- Doğan,
- 5- Kung,
- 6- Porsıgdı.
- 7- Odcık,
- 8- Gızı;

B- Otamış:

I- Bahşi:

a- Miriş:

- 1- Peri,
- 2- Pir-Tanglı;

b- Çeltek:

- 1- Murusgu-yar,
- 2- Yüzbaşı,
- 3- Ajdar (Ejder)
- 4- Vekil,
- 5- Urukçı;

d- Kara- Daş-Ayak:

- 1- Gök-Boyun,
- 2- Şoba;

e- Burkoz:

- 1- Bersen,
- 2- Yolun;
- 3- Böri;

II- Daşayak

- a- Kara-Daşayak,
- b- Ak-Daşayak,
- c- Bahşi-Daşayak;

d- Yusuf:

- 1- Ak-Yusuf, Kal, Kullı,
- 2- Kara-Yusuf: Ağır-Baş,
- 3- Tilki: Ora, Molla-Artık,
Yarçmak, Mengli-Kara,
- 4- Duâli-Halim,
- 5- Kara-Yurma.

c- Ak-Daş-Ayak :

- 1- Kızıl-Ayak,
- 2- Güyürdci,
- 3- Minça,
- 4- Beğendik,
- 5- Matır;

f- Sultan-Aziz:

- 1- Bay,
- 2- Kabil,
- 3- Daş-Ayak;

g- Gök:

- 1- Gök-Ağar,
- 2- Ebe-Yazgı-Ulak,

III- Sıçmaz:

a- Ak-Sofi:

- 1- Kır,
- 2- Kar,
- 3- Tuman,
- 4- Sağır,
- 5- Perreng,
- 6- Şagın,

b- Hoca-Sofi:

- 1- Bagadca,
- 2- Mülk-Aman,
- 3- Arab,
- 4- Kızıl-Gez,
- 5- Mengli,
- 6- Bogurtag;

c- Kara Ahmed:

- 1- Çapık,
- 2- Kurt;

ç- Topaz:

- 1- Karlandı,
- 2- Kara-Göz;

d- Perreng:

- 1- Beğli-Perreng,
- 2- Arık-Perreng (33).

XI- Yamut Türkmenleri: Teke Türkmenleri gibi, Yamut'ların da *Salur-Kazan* (Salur-Ogurcık) ahfadından geldiği (34) ve *Eymür* boyu ile karıştıkları iddia edilmektedir (35). Çok eski ve kalabalık, fakat oldukça birlikten yoksun olan Yamut'lar, Rus istilâsından önce, Astrabad ile Kızıl-Su (Krasnovodks) arasındaki bölgede ve Hazer kıyılarında yaşıyorlardı. Yamut'ların mühim bir kolu da Hive yakınlarında yerleşmişti. Diğer Türkmen boyları ile ittifak kuramayan ve kendi ve kendi aralarında bile bir birlik tesis edemeyen Yamut'lar, önce İran ve Hive, sonra da Rus baskılarına dayanamıyarak, bu memleketlerin hâkimiyetlerini kabul etmek mecburiyetinde kaldıklarından, Türkmenlerin istiklâl mücadelelerine gerekli katkıda bulunamamışlardır.

Muasır kaynaklara göre Yamut'lar 40,000 âile (200,000 kişi) civarında idiler (36). Bunların 15,000 âilesi Hive yakınlarında, 25,000 âilesi de, kuzey Horasan ile

33- Rusinov, s. 47-48; Galkin, s. 8; Vambery, s. 306; Napier, s. 165; Petrussevitich, s. 14; Grodekov, I, s. 32-34; M. Alikhanov-Avarskii, *Zakaspiiskie Vospominanie, Vestnik Evropy*, No. 5, 1904, . 34; Thomson to Derby... *Political and Secret Memoranda 3/207, Home Correspondence, India Office*; Karpov, *Rodoslovnaia...*, s. 30,

34- Tumanovich, s. 84.

35- Karreyev - Nasonov - Moshkova - Yakubovskiy, s. 132.

36- *Yamut*'ların nüfusu, De Bode, . 62'de 45,000 âile; Murav'ev, s. 99'da 40,000 âile; Fraser, s. 262'de 25,000 âile; Burnes, III, s. 213'de 20,000 âile; Blaramberg, s. 321'de 12,000 âile (yalnız İran idaresinde olanlar); A. Suavi s. 45'de 40,000 âile; Napier, s. 108'de 60,000 âile; Kuropatin, s. 13'de 48,000 âile; Galkin, s.1.6'da 40,000 âile; Layard, 100,000 âile; Thomson, 30,000 âile (Hive Yamut'ları haric); Bregel, s. 40'da 15,500 âile (yalnız Hive Yamut'ları) olarak veriliyor.

Hazer kıyılarında yaşıyorlardı. Diğer Türkmen boyları gibi Yamut'lar da, kollara, urug'lara oba'lara ve obacık'lara ayrılıyorlardı. Yamut'ların ayrılışı, şöyle oluyordu:

A- Şeref:

a- Caferbay:

I- Yâr-Âli:

- 1- Sakallı,
- 2- Arık,
- 3- Kızıl,
- 4- Çuggan,
- 5- Tuma-Yâr-Âli,
- 6- Tuma-Cân-Âli,
- 7- Ker-Esen,
- 8- Burkaz,
- 9- İri-Tumoc,
- 10- Onok-Tumoc;

II- Nur Âli:

- 1- Karaca,
- 2- Karıncık,
- 3- Ogurcalı,
- 4- Peng,
- 5- Kelteh,
- 6- Gerey,
- 7- Kür,
- 8- Terekli,
- 9- Behelke,
- 10- Kelek-Maşrık;

b- Yelgi:

- 1- Seher,
- 2- Gür,
- 3- Vekilli,
- 4- Bölek,
- 5- Mirzâli,
- 6- Çerek-Şeyh,
- 7- Apaıı,
- 8- İpri,
- 9- Çereseek,
- 10- Ulak;

c- Diyeci:

- 1- Evdek,
- 2- Hiveli,
- 3- Gerey,
- 4- İçmek,
- 5- Çokbaş,
- 6- Böge,
- 7- Gürgenli,
- 8- Abdal,
- 9- Budak;

d- Karadağlı:

- 1- Pehlivan,
- 2- Berihan,
- 3- Eydekli,
- 4- Kalmık,
- 5- Urus,
- 6- Yalıtılı,
- 7- Uzun,

B- Çuni:

a- Atabay:

- 1- Sehenek,
- 2- Takki-Atabay,
- 3- Sarı-Çuni,
- 4- Yanbay,

e- Tatar:

- 1- Sökerli
- 2- Ak-Kirmişli,
- 3- Ak-Gemişli,
- 4- Ak-Karın;

5- Kanlı,

- 6- Muhammed-Uluk,
- 7- Damak,
- 8- Kazali,
- 9- Gagırma (Gafırma ?)
- 10- Tange,
- 11- Doğancı,
- 12- Kasırğa,
- 13- Kene.
- 14- Aşır-Gök,
- 15- Karadaşkı;

b- Ak:

- 1- Uzun-Ak; Soku, Gök, Habibli,
- 2- Kısa-Ak: Şir-Muhammedli, Mir-Muhammedli, Kızılca, Yolma, Hire:

c- Daz:

- 1- Panga,
- 2- Hanga,
- 3- Dört-Ata-Oglu,
- 4- Çinsablı,
- 5- Küzekli;

d- Küçük:

- 1- Aslancuk (Aslan-Bek),
- 2- Ustacuk (Usta-Bek),
- 4- Hortum,
- 4- Kökü-Kara;

e- Kan-Yogmaz:

- 1- Sarı-Çakır,
- 2- Kızılca,
- 3- Ata-Mahtum,
- 4- Hulaku,
- 5- Kulca;

f- İğdir:

- 1- Ak-Arkalı,
- 2- Kara-Arkalı,
- 3- Eymir (Eymür ?)

g- Ata:

- 1- Nur-Ata,
- 2- Gızl-Ata,
- 2- İbag-Ata,
- 4- Ömer-Ata;

h- Bayrâmi:

- 1- Salak,
- 2- Öküz,
- 3- Uşak,
- 4- Kara-Hoca,
- 5- Cüneyit;

i- Küçük Tatar:

- 1- Tatar,
- 2- Ak-Karın,
- 3- Kurama,
- 4- Marama,
- 5- Karık,
- 6- Keke,
- 7- Hiveci, (37)

37- Galkin, s. 9-10; Vambery, s. 308; De Bode, s. 61; Napier, s. 109-110; Petrushevitch, s. 4-6; Blaraberg, s. 99; A. Conolly, *Journey to the North of India. overland from England, through Russia, Persia, and Afghanistan*, London. 1834, I, s. 39-40; Aristov, s. 414; Tumanovich, s. 84; Karpov, s. 30; Jarring, s. 38; Thomson to Derby..... *Political and Secret Memoranda 9/132, India Office.*

Yukarıda zikredilen bu Türkmen boylarından başka, Türkmenistan'da 2,000 ile 3,000 âile (10,000 ile 15,000 kişi) kadar oldukları tahmin edilen bazı küçük Türkmen boyları veya grupları, dağınık bir şekilde yaşamakta idi (38).

Rus istilâsından önce, 1870 ortalarında, Türkmen boylarının politik durumları, şöyle idi: *Ali-Eli*, *Göklen*, bir kısım *Yamut* ile bazı küçük grupların da içinde bulunduğu ve sayıları 300,000 kişiyi bulan Türkmenler, Afganistan ve İran hâkimiyetine girmiş bulunuyordu. Sayıları 450,000 kişiyi bulan *Ata*, *Çavdar* (Çavuldur), *İmrâli*, *Er-Sarı* ile *Hive Yamut Türkmenleri*, bağlı buldukları Buhara Emirliği'nin 1868'de ve Hive Hanlığı'nın da 1873'de Rus istilâsına uğramalarından sonra da, Rus hâkimiyetini kabul etme mecburiyetinde kalmışlar idi. Geriye ise, sayıları ancak 400,000 kişi civarında olan ve 1860'dan beri Teke'lerin önderliğinde kurdukları birliği devam ettiren, *Salur*, *Sarık* ve *Teke-Türkmenleri* kalıyordu Türkmenistan'ı Rus istilâsına karşı fevkalâde namüsait şartlarda savunanlar da, onlar idi.

Türkmen boylarının nüfusu hakkında yukarıda verilen rakamlar, seyyahların ve otoritelerin verdiği rakamların en düşüklerinin ortalamaları alınarak verilmiştir. 1897'de, Türkmenistan'ın istilâsından 12 sene sonra, Rusların verdikleri ilk resmi istatistiklerde Türkmen nüfusu, 382 487 kişi olarak gösteriliyor (39). Tartışmaya gayet müsait olan bu rakamlar gösteriyor ki, Rus istilâsı devrinde ve sonrasında Türkmenler, çok büyük insan kaybına uğramışlardır.

38- Tumanovich, s. 86-87; Jarring, s. 39-40; Astrabad Agent to T. Thomson, December 30, 1873, Enclosure in Thomsons No. 7 of 1874, *Political and Secret Memoranda 9/130, India Office*.

39- L. Krader, *Peoples of Central Asia*, Indiana Univ. Publications, 1966, s. 198. Aristov'a göre, 1896'da Türkmen nüfusu 545,347 kişi idi. Bk. Aristov, s. 444.